

Hvezdáreň v Hurbanove má 150 rokov

V priazni bohyně Niké (3)

Astronómia v Hurbanove v rokoch 1962 – 1969

Hvezdáreň v Hurbanove v období 60. rokov minulého storočia.

Tretia historická etapa rozvoja astronómie v Hurbanove sa začala v roku 1962. Popri nepretržitých meteorologických, seizmických a geomagnetických pozorovaniach sa obnovili aj pozorovania astronomické. Iniciátorom obnovy hvezdárne bol Ladislav Valach. Jeho zásluhou vznikla v roku 1962 v Hurbanove Ľudová hvezdáreň, ktorej riaditeľom sa stal Ján Očenáš.

Ján Očenáš (13. 4. 1902 – 17. 4. 1974), zakladateľ hvezdárne v Humennom. V rokoch 1962 – 1964, riaditeľ hvezdárne v Hurbanove. Priekopník a zaslužilá osobnosť amatérskej astronómie na Slovensku.

V roku 1963 Ladislav Valach v spolupráci s Dr. E. Cserem (LH pri Slovakofarme v Hlohovci), JUDr. Š. Kupčom (OAK, Modra), Ing. E. Csitnekim, Ing. Š. Pintérom a E. Pisarom (Geomagnetické observatórium v Hurbanove) zadovážili do hlavnej kupoly hvezdárne 400-mm ďalekohľad typu Cassegrain od firmy Gajdušek-Kozelský, spojený so 120-mm refraktorom. Ďalekohľad sa stal dôležitým prostriedkom obnovy pozorovateľskej, vedeckovýskumnej i popularizačnej činnosti už okresnej hvezdárne.

Štefan Knoška (2. 1. 1938), slovenský astronóm a geodet. Zaoberal sa slnečnou fyzikou. Pôsobil vo hvezdárni v Hurbanove a na Astronomickom ústave SAV v Tatranskej Lomnici.

40-cm ďalekohľad typu Cassegrain od firmy Gajdušek-Kozelský, spojený so 120-mm refraktorom.

V roku 1964 sa územná pôsobnosť Okresnej hvezdárne rozšírila. Novým riaditeľom Oblastnej ľudovej hvezdárne v Hurbanove sa stal Štefan Knoška. Od roku 1966 ako prvý postupne uvádzal do praxe systematické odborné astronomické pozorovania Slnka (metódou projekcie – kresby aj fotografie). Od roku 1968 sa pod jeho vedením začali aj

pozorovania slnečnej chromosféry pomocou spektroheliroskopu a systematické pozorovania zákrytov hviezd Mesiacom. V tom istom roku sa v rámci celosvetovej siete začalo aj s fotografovaním bolidov (veľmi jasné meteor). Výsledky pozorovaní sa zasielali na domáce astronomické ústavy aj do svetových astronomických centier. Od roku 1972 pracoval Knoška v Astronomickom ústave SAV v Tatranskej Lomnici, kde pôsobil do roku 1985. V rokoch 1989 – 1990 pôsobil znova v Hurbanove ako riaditeľ SÚAA. V roku 1969 sa pôsobnosť hvezdárne v Hurbanove rozšírila na celoslovenskú.

Slovenská ústredná hvezdáreň 1969 – 1972

Hvezdáreň v Hurbanove sa 1. apríla 1969 stala Slovenskou ústrednou hvezdárňou (SÚH), priamo riadenou Ministerstvom kultúry SR. Jej hlavným poslaním bolo koordinovať výstavbu, popularizačno-vzdelávaciu, odbornopozorovateľskú a výskumnú činnosť celej siete hvezdární a amatérskeho astronomického hnutia na Slovensku. Prvým riaditeľom SÚH, ktorého vymenoval minister kultúry SR Miroslav Válek, sa stal Ladislav Valach.

Ladislav Valach (2. 8. 1933 – 31. 7. 2004), iniciátor obnovy hurbanovskej hvezdárne, prvý riaditeľ Slovenskej ústrednej hvezdárne v Hurbanove (1969 – 1972) – zakladateľ prvého slovenského astronomického časopisu Kozmos (1970), Pomaturitného štúdia astronómie v Hurbanove (prvý ročník 1969 – 1971) a Slovenského zväzu astronómov amatérov (1970).

„...Koncom päťdesiatych rokov som učil na gymnáziu v Komárne matematiku a fyziku. Vtedy začali lietať prvé sputníky, podaktorí sme ich chodili po nociach pozorovať. Chcel som na to ísť exaktnejšie, a tak som navštívil Geofyzikálny ústav v Hurbanove, aby mi poradili. Tam som sa zoznámil so Štefanom Pintérom. Bol to fachman a ohromný chlap. V tom čase sa pripravoval na dva roky do Antarktídy, kam mal ísť ako účastník sovietskej vedeckej expedície. On mi prvýkrát ukázal v spustnu-

tom parku starú Konkolyho hviezdáreň a vyrozprával mi príbeh čudáckeho aristokrata, ktorý celý svoj miliónový majetok vrazil do vedy... ...a dosiahol tam, pánubohu za chrbtom, výsledky, ktorými seba i svoju hviezdáreň preslávil po celom svete. Štefan Pintér mi povedal, že po Viedenskej arbitráži najvzácnejšie prístroje z hviezdárne odviezli na rozličné miesta Slovenska, takže po vojne sa činnosť v observatóriu neobnovila. Uvedomil som si, že aj tak, vďaka geofyzikom a meteorológom, je hurbanovský vedecký komplex miestom, kde sa už bezmála sto rokov nepretržite robí špičková veda, čo na Slovensku nemalo obdobu. Zaumienil som si, že toto úžasné kultúrne dedičstvo, tento vyhasnutý kozub vedy rozducham. Rozhodol som sa, že obnovím činnosť aj vo vyhasnutom observatóriu.“ Ladislav Valach (Gindl, E.: *Najprv som objavil Konkolyho* (Rozhovor s Ladislavom Valachom), *Kozmos* 1995/2, s. 29).

Ladislav Valach sa narodil 2. augusta 1933 v Békésskej Čabe (Békéscsaba, Maďarsko). Pred nástupom do hviezdárne v Hurbanove pôsobil ako pedagóg. Neskôr pracoval na odbore kultúry ONV v Komárne. Jeho najväčšou zásluhou na poli astronómie je obnova činnosti bývalej Konkolyho hviezdárne v Hurbanove.

Budova Slovenskej ústrednej hviezdárne v Hurbanove. Jej výstavba sa začala v roku 1970, spoločne s kupolou pre planetárium a priestormi na výrobu ďalekohľadov. V roku 1973 vyhorela, dokončená bola v roku 1982.

1. číslo časopisu *Kozmos* (marec 1970).

Valach bol ako riaditeľ SÚH aj iniciátorom a organizátorom výstavby siete astronomických zariadení na Slovensku (hviezdárne, astronomické kabinety), ich vybavenia základnými prístrojmi a ďalekohľadmi a ich zapojenia do Medzinárodnej únie astronómov amatérov (IUAA). Po roku 1972 pôsobil až do dôchodku ako docent na Vysokej škole pedagogickej v Nitre. Ladislav Valach zomrel 31. 7. 2004 v Nitre.

Ladislav Valach v úvode 1. čísla časopisu *Kozmos* píše:

„Roky 1969 a 1970 v dejinách rozvoja amatérskej astronómie na Slovensku znamenajú určité medzníky, ktoré sú zákonitým výsledkom obetavosti a snahy desiatok a stoviek oduševnených hviezdárov – amatérov i profesionálov. V roku 1969, vďaka Ministerstvu kultúry, bolo doriešené štátnopolitické riadenie a organizácia amatérskej astronómie na Slovensku, schválená koncepcia tejto špecializovanej osvetovej činnosti a položené základy úspešnej práce na ďalšie roky. Dňom 1. apríla 1969 začína svoju činnosť Slovenská ústredná hviezdáreň v Hurbanove, ako koordinačné centrum slovenskej amatérskej astronómie na Slovensku, prvýkrát sa otvára pomaturitné štúdium astronómie za účelom výchovy dostatočného počtu stredných odborne kvalifikovaných astronómov, dňom 1. januára 1970 začínajú činnosť oblastné hviezdárne v Prešove, Banskej Bystrici a Hlohovci a dnešným dňom vychádza prvé číslo *KOZMOSU*, časopisu slovenskej rodiny astronómov a priaznivcov tohto odboru. ...Náš časopis, ktorý je prvý svojho druhu na Slovensku, má slúžiť jednak odborným pracovníkom na zverejnenie výsledkov svojho výskumu, najmä však širokej verejnosti, do ktorej zaraďujeme pochopiteľne aj mládež, pretože táto, okrem strohých správ, nemala doposiaľ možnosť rozvíjať svoje vedomosti o problémoch astronómie a kozmonautiky v takejto ucelenej forme. V záujme týchto zámerov je volený i obsah a rozmanitosť časopisu...“

Elena Nádaská, prom. fil. V rokoch 1969 – 1971 vedúca metodického oddelenia SÚH v Hurbanove. Bola členkou redakčnej rady 1. čísla časopisu *Kozmos*, uskutočnila prvý prieskum hviezdárni a pozorovateľní na Slovensku a uviedla jeho závery do praxe.

Valachovu koncepciu časopisu predstavujú aj témy 1. čísla *Kozmosu*:

RNDr. L. Pajdušáková, CSc.: *INTERKOZMOS a sledovanie Slnka na Skalnatom Plese*, RNDr. J. Tremko, CSc.: *Objav H₂C¹³O¹⁶ v medzihviezdnej hmote*, RNDr. J. Sýkora: *Aktívne oblasti na Slnku*, Š. Pintér (podľa prednášky D. G. Reaa, na XII. COSPAR, Praha): *Planetárny program NASA*, I. Molnár, prom. fyz: *Zákryty hviezd Mesiacom*, Medzinárodné konferencie a sympóziá v r. 1970, Ing. Š. Pintér: *Mäkké X-žiarenie ako index slnečnej aktivity*, Peter Theodor Pintér: *Sledovanie rádiového žiarenia Slnka*, L. Druga: *Program Apollo 11 – 20*, Š. Pintér: *Úplné zatmenie Slnka, ktoré bude pozorovateľné v Amerike dňa 7. Marca 1970*, Martin Brezina: *Keď sa hviezdáreň rodila*, Dr. E. Csere: *Počítajte s nami*, Ing. M. Németh: *Výpočet výšky stacionárnej družice*, E. Nádaská: *Poznatky z prieskumu hviezdárni a pozorovateľní na Slovensku*, Dr. Š. Kupča: *Amatérska astronómia potrebuje svoju organizáciu*, L. Laurinec, predseda MsNV Hurbanovo: *Krátky prívet k mladým astronómom*, E. Csere: *Rádime astronomickým krúžkom – Názorné pomôcky v astronómii*, L. Valach: *Kozmonautika*, L. Druga: *Astronomické zaujímavosti*, Š. Pintér: *Medzinárodné astronomické konferencie a sympóziá plánované v roku 1970*; *Oznamy, Čo, kde kedy, Môžeme vám dodať – Reklamné spravodajstvo*. Tiráž (1/1970): Za časopis zodpovedá: Ladislav Valach, riaditeľ SÚH. Vedúci redaktor: Martin Brezina. Grafická úprava: Pavol Mešter. Redakčná rada: RNDr. Ludmila Pajdušáková, CSc., (predsedkyňa), Dr. Elemír Csere, Ing. Štefan Knoška, Dr. Štefan Kupča, Ivan Molnár, Elena Nádaská, Ing. Štefan Pintér, RNDr. Ján Štohl, CSc. Vydavateľ SÚH v Hurbanove, vo vydavateľstve OBZOR Bratislava. (V anonymnej súťaži o názov nového slovenského astronomického časopisu – *Kozmos* – vyhral návrh pani Magdy Brezínovej, manželky prvého redaktora časopisu).

Prvým redaktorom časopisu *Kozmos* bol Martin Brezina. Narodil sa 25. mája 1927 vo Východnej. Pred príchodom do hviezdárne v Hurbanove pracoval ako šéfredaktor okresných novín v Komárne. Zomrel 13. novembra 1987 v Hurbanove.

V roku 1970 vydala SÚH v Hurbanove prvé dve čísla časopisu s nákladom 3 000 kusov. *Kozmos* si našiel čitateľov na Slovensku i v Čechách a jeho náklad neustále narastal.

Na sklonku roku 1991, mal *Kozmos* náklad 13 000 výtlačkov, pričom polovicu odoberali alebo si kupovali čitatelia v Čechách. K výraznému skvalitneniu časopisu došlo v období, keď sa v roku 1976 stala jeho šéfredaktorkou Tatiana Fabini.

Tatiana Fabini.

Tatiana Fabini sa narodila 6. augusta 1943 v Častej. V rokoch 1967 – 1976 pracovala v rôznych redakciách (*Mladé letá*, *Technické noviny*, *Pravda*, *Smena*). Jej vlastné materiály, články, reportáže i rozhovory z oblasti astronómie a kozmonautiky obohatili aj iné populárnovedecké časopisy na Slovensku. Tatiana Fabini zahynula pri dopravnej nehode 12. januára 1989.

Zásluhy Tatiany Fabini o popularizáciu astronómie pripomína aj planétka Fabini (3645), ktorú objavil A. Mrkos na Kleti. *Kozmos*, aj vďaka jazykovej redaktorky Anne Lackovičovej skultivoval aj spôsob moderného populárnonáučného publicistického vyjadrovania v spisovnej slovenčine. V roku 1989 sa šéfredaktorom *Kozmosu* stal Eugen Gindl.

Eugen Gindl, publicista, scenárista, politológ, významný popularizátor astronómie a šéfredaktor časopisu *Kozmos* sa narodil 2. februára 1944 v Bratislave. Časť života prežil na Liptove. Po skončení gymnázia v Liptovskom Mikuláši a štúdiu na Katedre žurnalistiky Filozofickej fakulty Univerzity Komenského v Bratislave (1968) študoval publicistiku a politológiu v Západnom Berlíne. Venuje sa publicistike, umeleckej činnosti a popularizácii astronómie.

Milan Lackovič (9. 11. 1943) – slovenský publicista a dlhoročný výtvarný redaktor časopisu *Kozmos*, astronomických kalendárov a knižných publikácií SÚH.

Pri zvyšovaní odbornej úrovne pracovníkov hviezdárni na Slovensku zohralo významnú úlohu aj Pomaturitné štúdium astronómie (PŠA). Prvý ročník PŠA pri SÚH v Hurbanove bol otvorený v školskom roku 1969/1970.

Vyučovala sa *Nebeská mechanika* (Dr. E. Csere), *Vybrané state zo stredoškolskej matematiky* (M. Vinczeová), *Vybrané state z fyziky* (B. Lukáč, prom. fyz.), *Astronomické prístroje a pozorovacie metódy* (Ing. Š. Knoška), *Úvod do infinitezimálneho počtu* (Ing. M. Németh), *Numerické početné metódy* (Ing. Š. Pintér), *Sférická astronómia a Základy kozmonautiky* (doc. Z. Bochniček), *Základy raketovej techniky* (Ing. K. Vincze), *Astronómia, Astrofyzika a Kozmogónia a kozmológia* (I. Molnár, prom. fyz.). Úvodné prednášky o meteorológii a geofyzike v Hurbanove, v rámci exkurzií predniesli pracovníci observatórií E. Slamka (Geofyzika) a V. Šuška (Meteorológia). Súčasťou ústnych skúšok bola obhajoba vlastnej odbornej práce. Prvý ročník PŠA v Hurbanove ukončilo v roku 1971 zo 44 poslucháčov 12 absolventov – 3 ženy a 9 mužov (v školskom roku 2021/2022 sa otvára už 26. cyklus PŠA).

Od roku 1994 pracovníci SÚH v Hurbanove prednášali aj na Katedre fyziky, na Fakulte prírodných vied UKF v Nitre, kde sa podieľali aj na zriadení bakalárskeho štúdia astronómie a astrofyziky (T. Korcová).

Ladislav Valach v roku 1970 inicioval aj založenie Slovenského zväzu astronómov amatérov (SZAA). Už v roku 1969 sa zúčastnil na zakladajúcom kongrese Medzinárodnej únie astronómov amatérov (International Union of Amateur Astronomers (IUA)) v Bologni, v Taliansku. Na kongrese bolo dohodnuté, že únia každé tri roky bude organizovať Valné zhromaždenia. V roku 1972 to bolo Švédsko a v roku 1975 Kanada. Poslaním IUA je predovšetkým koordinovať činnosť astronómov amatérov na celom svete.

Prvými predsedovými SZAA boli Ladislav Valach (1970 – 1972) a Milan Bélik (1972 – 1985) z hviezdárne v Hurbanove. V roku 1994 sa sídlom Rady SZAA stala Rimavská Sobota. V roku 2013 Slovenský zväz astronómov amatérov zmenil svoj názov na Slovenský zväz astronómov (SZA).

V roku 1972 bola Slovenská ústredná hviezdáreň v Hurbanove, v rámci organizačných zmien, premenovaná na Slovenské ústredie amatérskej astronómie (SÚAA). Po odchode Ladislava Valacha bolo v dôsledku racionaliza-

čných opatrení delimitovaných 8 odborných pracovníkov do novovzniknutých krajských hviezdárni. Riaditeľom Slovenského ústredia amatérskej astronómie sa stal Milan Bélik.

Slovenské ústredie amatérskej astronómie (SÚAA) 1972 – 1994

Milan Bélik (13. 4. 1929) – riaditeľ SÚAA v Hurbanove. Má veľkú zásluhu na rekonštrukcii historickej budovy hviezdárne v Hurbanove a na výstavbe pavilónu slnečného horizontálneho spektrografu.

Milan Bélik sa narodil 13. 4. 1929 v Kuraľanoch. Od roku 1955 pracoval v meteorologickom observatóriu v Hurbanove. V roku 1965 nastúpil do hviezdárne v Hurbanove ako pracovník poverený kultúrno-výchovnou činnosťou. Organizoval okresné a krajské metodické semináre pre žiakov, študentov, ale aj astronómov amatérov a učiteľov prírodných vied. Vydával *Oblasťný astronomický spravodaj* pre potreby škôl a astronomických krúžkov. Vykonával pozorovania Slnka a zákrytov hviezd Mesiacom. Zaoberal sa prognózami počasia pri príprave pozorovaní významných astronomických úkazov. Od roku 1972 až do dôchodku v roku 1989 bol riaditeľom SÚAA v Hurbanove.

„...Usiloval som sa udržiavať dobré vzťahy s profesionálnymi astronómami. Potrebovali sme ich pomoc pri odbornej činnosti, pri zabezpečovaní našich podujatí, pri redigovaní *Kozmosu*, aj keď nás zväz pokladali za piate koleso na voze. Preto som súhlasil aj s tým, keď nás zhora premenovali zo Slovenského zväzu astronómov amatérov na Slovenské ústredie amatérskej astronómie. Múdry kompromis sa skoro vždy vyplatí. Aj vďaka ich pomoci sa obec amatérskych astronómov utešene rozrastala. V priebehu dvadsiatich rokov sa zvýšil počet krúžkov a klubov zo 105 na skoro 1 000. Počet astronomických zariadení z 13 na 27. Keď sme začali bojovať o zachránenie zdevastovanej starej hviezdárne, profesionáli nám podržali chrbát. Najmä Pajdušáková. Starú hviezdáreň sme napokon zrekonštruovali. Som presvedčený, že aj Konkolymu by sa páčila... Milan Bélik (*Kozmos* 2/1999)

Po odchode Milana Bélika do dôchodku bol v rokoch 1989 – 1990 riaditeľom hviezdárne v Hurbanove Štefan Knoška.

V roku 1991 nastúpil do funkcie riaditeľa SÚAA Teodor Pintér. V roku 1994 bol Ministerstvom kultúry SR obnovený štatút Slovenskej ústrednej hviezdárne (SÚH) v Hurbanove.

Dokončenie v budúcom čísle

Ladislav Druga

Hvezdáreň v Hurbanove má 150 rokov

V priazni bohyně Niké (4)

Slovenská ústredná hvezdáreň v Hurbanove 1994 – 2014

Teodor Pintér (21. 5. 1947 – 31. 3. 2016) – vo hvezdární v Hurbanove pracoval od roku 1967. Od roku 1991 bol riaditeľom SÚAA a v rokoch 1994 – 2016 bol generálnym riaditeľom SÚH v Hurbanove. Venoval sa výskumu fotosféry, chromosféry a koróny Slnka. Zúčastnil sa 13 expedícií za úplným zatmením Slnka.

V rokoch 1967 – 1969 absolvoval PŠA vo Valašskom Měziříčí. V rokoch 1973 – 1979 študoval na Stavebnej fakulte SVŠT v Bratislave odbor geodézia a kartografia. Výsledky pozorovaní fotosféry a chromosféry prezentoval na viacerých vedeckých konferenciách doma i v zahraničí.

Úplné zatmenie Slnka (1. 8. 2008, Novosibirsk, Rusko).

Mapka expedícií za úplnými zatmeniami Slnka.

V nadväznosti na expedíciu za úplným zatmením Slnka do Orenburgu (ZSSR, 1936) sa uskutočnilo ďalších 13 výprav. Program sa orientoval na fotografický záznam bielej a zelenej koróny (aj cez polarizačný filter), získanie spektra koróny pomocou spektrográfu a CCD kamery (ST-4, ST-7, ST-8, ST-10), filmový záznam rýchlych zmien v koróne,

hľadanie nových telies v okolí Slnka a videozáznam z priebehu celého zatmenia.

Hurbanovské expedície za zatmením Slnka:

19. jún 1936, Krasnyj Borek, Rusko; 22. júl 1990 (2 skupiny – Čukotka, Rusko a Ilomantsi, Fínsko); 11. júl 1991, La Paz, Mexiko; 3. november 1994, Criciuma, Brazília (v dôsledku návštevy bola v roku 1995 v Passa Quatro, kde pozoroval zatmenie Milan Rastislav Štefánik, postavená jeho socha a jeho menom bolo pomenované námestie); 24. október 1995, Nakhon Sawan, Thajsko; 9. marec 1997, Čita – Pervomajskij, Sibír, Rusko; 26. február 1998, Guadeloupe, Francúzsko; 11. august 1999, Velem-Tihany-Kiskunmajsa, Maďarsko; 21. jún 2001, Sumbe, Angola; 4. december 2002, Messina, Južná Afrika; 29. marec 2006, Side, Turecko; 1. august 2008, Novosibirsk, Rusko; 22. júl 2009, Tianhuangping, Anji, Čína; 21. august 2017 (2 skupiny – Columbia, Missouri USA (SÚH) a Nashville, Tennessee, USA (Konkolyho spoločnosť)).

Teodor Pintér prednášal v rámci PŠA, na Univerzite Konštantína Filozofa v Nitre a na Vysoké škole Daniela Berzsényiho v Szombathelyi v Maďarsku. (V roku 2019 vydala Astronomická spoločnosť v Szombathelyi knihu: Bartha, L., Péntek, K., Sragner M: *Kövesligethy Radó a csillagász és geofizikus*, Kövesligethy Radó astronóm a geofyzik, ktorú venovali pamiatke Petra Teodora Pintéra, generálneho riaditeľa SÚH, s vďakou, že im sprístupnil archívne materiály o bývalom Konkolyho asistentovi vo hvezdární v Hurbanove), viac: Balázs, Lajos: *Zrodila sa kvantová teória v Hurbanove?* Kozmos 2009/1, s. 13-16). Teodor Pintér bol členom redakčnej rady *Természet világa* (Budapešť) a bol zodpovedný za vydávanie časopisu *Kozmos*. Bol členom Akadémie vzdelávania SR, Slovenskej astronomickej spoločnosti pri SAV a Spoločnosti Mikuláša Thege Konkolyho. Počas jeho pôsobenia vo funkcii riaditeľa SÚH sa vo významnej miere rozvinula medzinárodná spolupráca so zahraničnými partnermi. Za svoju prácu získal *Cenu ministra kultúry SR* za veľmi dobré pracovné výsledky a dlhoročný osobný vklad do slovenskej kultúry a umenia (1998).

Slnčné hodiny.

Socha Mikuláša Kopernika.

Hurbanovský meridián.

Astronomické šachy.

Letecký záber areálu hvezdárne v Hurbanove.

Socha Mikuláša Thege Konkolyho na rovnomennom námestí v Hurbanove.

V období od vzniku SÚH v roku 1969 do roku 2013 pôsobilo na Slovensku 16 hvezdární, 8 astronomických kabinetov a 9 planetárií. Popri uvedených astronomických zariadeniach vzniklo 21 súkromných hvezdární a astronomických pozorovateľní pri školských a kultúrnych zariadeniach, astronomických kabinetoch a astronomických združeniach. Pri SÚH pracovalo aj detašované pracovisko astronomickej pozorovateľne v Nitre.

Dňa 6. novembra 2013, na základe návrhu ministra kultúry Mareka Maďariča, vláda SR schválila včleniť Slovenskú ústrednú hvezdárň (SÚH) v Hurbanove do Národného osvetového centra (NOC) v Bratislave.

(V § 6 ods. 2 zákona č. 61/2000 Z. z. o osvetovej činnosti v znení zákona č. 416/2001 Z. z. je ustanovené, že „Ministerstvo kultúry Slovenskej republiky je zriaďovateľom alebo zakladateľom Národného osvetového centra v Bratislave a Slovenskej ústrednej hvezdárne v Hurbanove.“. Na základe vyššie uvedeného je potrebné znenie ustanovenia upraviť takto: „Ministerstvo kultúry Slovenskej republiky je zriaďovateľom Národného osvetového centra v Bratislave.“).

(Hurbanovo 8. decembra 2013, TASR – <https://www.teraz.sk/regiony/hurbanovo-hvezdaren-cinnost/67091-clanok.html?mostViewedArticlesInSectionTab=1>).

Mnohé inštitúcie snahu o zachovanie právnej subjektivity SÚH v Hurbanove podporili – AsÚ SAV, SAS pri SAV, SZA, Spoločnosť M. R. Štefánika, Spoločnosť M. T. Konkolyho, JUDr. M. Zemková, primátorka mesta a poslanci mestského zastupiteľstva v Hurbanove, ako aj pracovníci a odborníci SÚH v Hurbanove. Pripojili sa aj Konkolyho astronomické observatórium MAV v Budapešti (Dr. P. Ábrahám, generálny riaditeľ) a Štefánikova hvezdárň hlavného mesta Prahy (Ing. M. Grün, riaditeľ), ktorí hvezdárň v Hurbanove považujú za súčasť svojej astronomickej histórie. Podľa Medzinárodnej astronomickej únie (IAU) so sídlom v Hamburgu (Prof. Dr. G. Wolfshmidt), hvezdárň v Hurbanove a jej Konkolyho múzeum je aj v zozname historických pamiatok svetového kultúrneho dedičstva. 31. januára 2014 nemnosť právnej subjektivity SÚH v Hurbanove schválili aj poslanci NR SR (za uchovanie právnej subjektivity hvezdárne v Hurbanove vystúpili v parlamente aj poslanci M. Vášaryová a J. Viskupič).

Racionalizačné opatrenia sa ukončili pozitívne, v prospech zachovania právnej subjektivity SÚH v Hurbanove.

Marián Vidovec prednáša v planetáriu.

V roku 2014 vymenoval minister kultúry SR za generálneho riaditeľa Slovenskej ústrednej hvezdárne, pracovníka SÚH v Hurbanove Mariána Vidovca, ktorý zhodnotil predchádzajúce udalosti a načrtnol aj perspektívne smery rozvoja hvezdárne. <https://hvezdarne.vesmir.sk/rozhovory-s-astronomami/clanok/3255-s-marianom-vidovcom-riaditelom-slovenskej-ustrednej-hvezdarne-v-hurbanove/>

Kupola planetária Slovenskej ústrednej hvezdárne v Hurbanove.

V troch etapách od roku 2014 – 2017 bola zrekonštruovaná kupola planetária, zakúpený sofér a zdigitalizované samotné planetárium v Hurbanove. <https://www.teraz.sk/video/hurbanovo-planetarium-rekonstrukcia-otvo/293619-clanok.html>

Celoslovenská koordináčna a odborná-metodická činnosť Slovenskej ústrednej hvezdárne v Hurbanove

Hvezdárň v Hurbanove po obnove činnosti venovala veľkú pozornosť popularizácii nových astronomických poznatkov, rozširovaniu radov záujemcov o astronómiu a materiálnemu zabezpečeniu astronomických zariadení na Slovensku. Svoju koordináčnu a koncepčnú činnosť v sieti čoraz početnejších a čoraz lepšie vybavených astronomických zariadení vykonávala prostredníctvom valných zhromaždení astronómov amatérov. Na ich prípravu sa podieľala Rada SÚH, ktorej členov tvorili zástupcovia Astronomickeho ústavu SAV, vysokých škôl, astronomických zariadení a významní astronómia amatéri z radov pozorovateľov. Realizáciu uznesení valných zhromaždení aj svoje poslanie Národného metodického centra uskutočňovala SÚH prostredníctvom celoslovenských rokovaní riaditeľov, metodikov a odborných pracovníkov hvezdární.

Celoslovenská popularizačno-vzdelávacia činnosť

Významnú úlohu v rozvíjaní záujmu detí a mládeže o astronómiu zohrali aj prvé výtvorné a kvízové astronomické súťaže, ktoré vznikli v 70-tich rokoch minulého storočia: *Vesmír očami detí, Čo vieme o hviezdach?* (1976, podľa názvu knihy F. Linka: *Co víme o hviezdách*, JČMF, 1947) – súťaž neskôr premenovali na *Čo vieš o hviezdach?*. Ďalej súťaže s odborným zameraním napr. *Hľadáme slnečné hodiny* (1976) a *Astrofoto* (1978). Hvezdárň v Hurbanove zorganizovala aj nie-

Exkurzia v hurbanovskej hvezdárni v sprievode Ladislava Černého.

40 cm zrkadlový ďalekohľad so sprievodným 11 cm refraktorom v hlavnej kupole hvezdárne (od roku 2004).

Prednášková miestnosť v historickej budove hvezdárne.

Prvý zraz mladých astronómov (Dedinky, 1969).

Medzinárodné zrazy mladých astronómov recipročne navštevovali zahraniční astronómia amatéri – stredoškólači, zo siedmich štátov Európy.

koľko tematických putovných výstav *O živote a diele M. Kopernika* (1973), *Dvadsať rokov kozmonautiky* (1977), *Milan Rastislav Štefánik – život a dielo* (1990), výstavy najlepších prác zo súťaží *Vesmír očami detí* a *Astrofoto* (1978). V tom čase sa uskutočnila aj prvá *Celoslovenská prehliadka astronomických filmov* (Piešťany, 1977). Väčšina týchto podujatí je populárna podnes.

Hurbanovo patrí na Slovensku medzi miesta s najväčším počtom slnečných dní v roku. Od samotého vzniku hvezdárne jej hlavnou odbornou-pozorovateľskou a výskumnou činnosťou je pozorovanie slnečnej aktivity a štúdium vzťahov Slnko – Zem. 150-ročné systematické výsledky pozorovania sú pre analýzu a predpovede slnečnej činnosti, aj v čase detailnejších pozorovaní slnečnej sondy SOHO (Solar and Heliospheric Observatory) veľmi cenné. Pravidelne sa robia kresby slnečnej fotosféry (refraktor 120/1800 mm, od roku 1974 refraktor Coudé 150/2250 mm), určuje sa relatívne číslo slnečných škvŕn a trendy škrvnotvornej aktivity Slnka, vykonáva sa fotografické sledovanie Slnka, pozorovania slnečných erupcií spektroheliroskopom (údaje sa zasielajú do Boulderu v USA) a pozorovania protuberancií koronografom. Od roku 2007 sa začali pravidelné pozorovania protuberancií koronografom Lyottovho typu.

Nové možnosti na získanie originálnych pozorovacích materiálov sa otvorili roku 1983, keď bol inštalovaný horizontálny slnečný ďalekohľad (600 mm) so spektrografom. V uvedenom období bola hvezdáreň zaradená do štátneho plánu základného výskumu.

Súčasná astronomická pozorovania a výskum sú zamerané najmä na: slnečnú fyziku (slnečné škvŕny, slnečné erupcie, protuberancie, úplné zatmenia Slnka, slnečné spektrum) a kozmické počasie (CME, kozmické žiarenie), meteorickú astronómiu (vizuálne pozorovanie, registrácia rádiometeorov, videoregistrácia meteorov), exoplanéty a premenné hviezdy (fotometrické pozorovanie, filtre U-B-V-I).

Bohuslav Lukáč pri práci s Coudé ďalekohľadom.

Bohuslav Lukáč (15. 10.1943 – 27. 8. 2009). Veľkú zásluhu má na výstavbe horizontálne-

ho slnečného ďalekohľadu so spektrografom. Po štúdiu na MFF Karlovej univerzity v Prahe a PF UK v Bratislave nastúpil v roku 1969 do SÚH v Hurbanove. V rokoch 1972 – 1998 bol zástupcom riaditeľa, v rokoch 1972 – 1976 vedúcim odborného a metodického oddelenia a v rokoch 1976 – 1998 vedúcim odbornopozorovateľského oddelenia. Akademický titul RNDr. získal v roku 1978 na Karlovej univerzite v Prahe a vedeckú hodnosť CSc. v odbore astrofyziky na AsÚ SAV. Vo svojej vedeckej práci sa zaoberal najmä štúdiom vzťahov Slnko – Zem. Zúčastnil sa na 8 expedíciách za úplným zatmením Slnka. Svoje výsledky publikoval v monografiách (4), pôvodných vedeckých prácach (6), zborníkoch zo zahraničných a domácich vedeckých konferencií (28) a v odborných časopisoch (15). Od roku 1969 prednášal na PŠA v Hurbanove a od roku 1994 astronómiu a astrofyziku na FPV UKF v Nitre. Do roku 2006 bol konzultantom 12 diplomových a záverečných prác. Od roku 1977 bol členom redakčnej rady časopisu *Kozmos*. Bol členom JSMF, SAS pri SAV (člen HV a revíznej komisie), EAS (European Astronomical Society) a ČAS. Získal *Cenu ministra kultúry Slovenskej republiky* za veľmi dobré pracovné výsledky a dlhoročný osobný vklad do slovenskej kultúry a umenia (1998), *Pamätnú medailu* pri príležitosti storočnice Geomagnetického observatória GFÚ SAV Hurbanovo (2000), *Pamätnú medailu* Juraja Fándlyho za dlhoročnú aktívnu prácu v Akadémii vzdelávania a za rozvoj vzdelávania dospelých v Slovenskej republike (2002). V skvalitňovaní pozorovaní Slnka na SÚH a ich vedeckej interpretácie, v rámci medzinárodnej spolupráce a ich propagácie v zahraničí mala významnú úlohu dlhoročná spolupráca s vedeckým pracovníkom AsÚ SAV v Tatranskej Lomnici RNDr. Milanom Rybanským, DrSc.

Budova slnečného horizontálneho spektrografu.

Marián Lorenc pripravuje horizontálny slnečný ďalekohľad na pozorovanie.

Ivan Dorotovič orientuje koronograf na pozorovanie Slnka.

Slnečný koronograf.

Slnečný spektrohelioskop.

Heydeho kupola.

Ladislav Pastorek pri zakresľovaní slnečnej fotosféry.

Pozorovania slnečným horizontálnym spektrografom.

Milan Antal (19. 9. 1935 – 2. 11. 1999). Zaoberal sa pozorovaním komét, asteroíidov a astronomickou fotografiou. Objavil 89 nových planétok, z ktorých 17 boli očíslované a 12 z nich aj pomenované. F. Börngen v Tautenburgu (Nemecko), pomenoval po ňom planétku (6717) Antal.

Milan Antal viac než 38 rokov pracoval na observatóriách na Skalnatom Plese a v Hurbanove. Na Skalnatom Plese objavil v roku 1971 planétku (1807) Slovakia. Počas svojho pôsobenia v Hurbanove, navštevoval observatóriá v Piwnici (Poľsko) a Piszkestető, kde objavil 12 planétok. Boli pomenované (3393) Štúr, (3730) Hurban, (9543) Nitra, (11014) Svätopluk, (13916) Bernolák, (19955) Hollý, (20991) Jánkollár, (4573) Piešťany, (10293) Pribina, (16435) Fándly, (23444) Kukučín. Bol zakladajúcim členom a podpredsedom Spoločnosti Milana Rastislava Štefánika.

Do odborného programu SÚH už od obnovenia jej činnosti patrili aj pozorovania meteorov, zákrytov hviezd Mesiacom, premenných hviezd a všetkých dostupných zaujímavých astronomických úkazov (zatmenia Slnka a Mesiaca, prechody Merkúra a Venuše pred slnečným diskom, kométy a i.).

Po roku 1969 vydala hvezdáreň v Hurbanove okrem časopisu *Kozmos* rôzne astronomické tituly periodických i neperiodických publikácií, v oblasti histórie astronómie a s tematikou metodických návodov na pozorovania a konštrukciu astronomických pomôcok. Pre pozorovateľov a astronomické krúžky príležitostne vydávala aj *Astronomické cirkuláre*, upozorňujúce na možnosti pozorovania zaujímavých úkazov na oblohe (kométy, asteroídy). Od roku 1972 hvezdáreň každoročne vydáva *Astronomické ročenky* a od roku 1987 aj *Astronomické kalendáre*. Ďalej sem patria

Zborníky z celoštátnych celoslovenských i medzinárodných seminárov a sympózií a Prehľady astronomických pozorovaní vykonávaných na SÚH v Hurbanove. Neskôr ich hvezdáreň vydala spolu s meteorologickým a geomagnetickým observatóriom. Pozorovania hvezdáreň na Slovensku publikovala hvezdáreň v práci *Bulletin amatérskych astronomických pozorovaní na Slovensku*. Pre deti vydala *Astronomické pexeso* (Slnečná sústava) a *Puzzle* (Hvezdáreň Hurbanovo).

Z edičnej činnosti hvezdárne v Hurbanove.

(Podrobnejšie informácie o histórii hvezdárne nájdete v publikáciách: Druga, L.: Úvod do dejín astronómie, SÚH Hurbanovo 1. a 2. vydanie 1996, 2013; *Dejiny astronómie a Slovensko*, SÚH Hurbanovo, Kasico, a. s., Bratislava, 2006).

Od roku 1995 je verejnost o práci SÚH v Hurbanove a o zaujímavých astronomických úkazoch a výročiach informovaná na internetovej stránke ústredia www.suh.sk, ako aj na stránkach *Teletextu STV1* (s. 514) a *Markízatextu* (s. 179).

Výroba astronomických prístrojov v dielni SÚH (sprava Mikuláš Vanya, Mikuláš Mačanský, Peter Krajčík).

Justáž ďalekohľadu typu Newton, po obnove povrchu jeho optiky (František Takács).

V roku 1970 v budove bývalej akumulátorovne Konkolyho observatória vznikla aj Ústredná mechanicko-optická dielňa (ÚMOD) SÚH. Po jej presťahovaní do nových priestorov prevádzkovej budovy vyprojektovala a vyrábala malé ďalekohľady typu Newton o priemere 120 mm (MDN-120, neskôr 130, 150 a 180 mm), cenovo dostupné pre astronómov amatérov.

ÚMOD prostredníctvom firmy Učebné pomôcky vyexpedovala pre záujemcov vyše 500 kusov týchto ďalekohľadov. Zároveň vyrábala pre školy a astronomické krúžky na Slovensku otáčavé mapy severnej hviezdnej oblohy, vykonávala servis hlavných astronomických prístrojov a ďalekohľadov hvezdárne na Slovensku. Podieľala sa na rekonštrukcii kupol historickej budovy hvezdárne, na inštalácii ďalekohľadu Coudé, ako aj na konštrukcii koronografu vlastnej výroby, ktorý bol umiestnený v Heydeho kupole.

V prevádzkovej budove ÚMOD inštalovala nové planetárium a podľa návrhu odborníkov konštruovala aj prístroje pre všetky expedície SÚH za úplným zatmením Slnka.

Zahranická spolupráca

Začiatkom 60. rokov hvezdáreň v Hurbanove spolupracovala najmä s astronomickými zariadeniami (AsÚ SAV v Tatranskej Lomnici, Hvezdárnou a planetáriem v Brně, AsÚ ČSAV v Ondřejeve) a astronomickými spoločnosťami v Československu. V roku 1970 po prvýkrát nadviazala kontakt s IUAA (Medzinárodná únia astronómov amatérov). V 70. – 80. rokoch minulého storočia rozšírila kooperáciu s astronomickými zariadeniami v bývalých socialistických krajinách: Bulharsko (Krdžali, Jambol, Varna), ZSSR (Moskva, Simferopol), Maďarsko (Budapešť, Győr, Szombathely), Poľsko (Krakov, Varšava, Olsztyn), NDR (Potsdam, Drážďany), Juhoslávia (Záhreb, Hvar), Rumunsko (Oradea) a i. Medzinárodné vzťahy sa významne rozšírili začiatkom 90. rokov, a to po prvých expedíciách za úplným zatmením Slnka a vďaka účasti pracovníkov

SÚH na domácich i zahraničných medzinárodných konferenciách. Výsledky vlastných pozorovaní Slnka (údaje o Wolfovom čísle slnečných škvŕn, o pozorovaní chromosférických erupcií, Pettisov index, Beckov index, CV hodnota, polohy skupín škvŕn a pod.) sa zasielajú do Royal Observatory of Belgium (Brussel), Space Environment Center, NOAA (Boulder, USA) a Fachgruppe SONNE (Berlín, Nemecko). SÚH v ostatných rokoch úspešne spolupracovala s astronomickými inštitúciami vo viacerých krajinách: Česká republika (Štefánikova hvězdárna hlavného mesta Prahy, Hvězdárna v Úpici, Hvězdárna a planetárium M. Koperníka v Brne, Hvězdárna vo Valašském Meziříčí, AsÚ AV ČR v Ondřejově); Maďarsko (Konkolyho observatórium Budapešť, Hvezdáreň a planetárium Budapešť, Gotthardovo astrofyzikálne observatórium Szombathely, Astrofyzikálne observatórium v Debrecíne); Nemecko (Astronomické centrum B. H. Bürgel, Potsdam); Poľsko (Hvezdáreň a planetárium Olsztyn, Univerzita M. Koperníka v Toruni); Rusko (Stanica mladých technikov Moskva, GAIŠ a IZMIRAN, Moskva, Astronomické observatórium Pulkovo (Petrohrad)), Chorvátsko (astrofyzikálne observatórium na Hvare).

SÚH má uzatvorené medzinárodné zmluvy o spolupráci v oblastiach astronómie a činnosti s inštitúciami International Center for Astronomical, Medical and Environmental Research, Kyjev (Ukrajina), Gotthardovo astrofyzikálne observatórium v Szombathelyi (MR), Prírodovedný ústav VŠ Dániela Berzsenyiho v Szombathelyi (MR), Observatórium TIT Uránia v Budapešti (MR), Hvezdáreň v Hegyhátsáli (MR), Observatório Astronómico da Universidade de Coimbra (Portugalsko). SÚH má zastúpenie v nasledovných medzinárodných organizáciách: European Astronomical Society (EAS – Európska astronomická spoločnosť), International Planetarium Society (IPS – Medzinárodné združenie planetárií), International Union of Amateur Astronomers (IUA – Medzinárodná únia astronómov amatérov), Česká astronomická spoločnosť (ČAS) a Magyar csillagászati egyesület (MCSE – Maďarská astronomická spoločnosť).

Cena Dr. Mikuláša Thege Konkolyho, za zásluhy o rozvoj astronómie na Slovensku.

V roku 1971 pri príležitosti 100. výročia založenia hvězdárne v Hurbanove vydala Slovenská ústredná hvězdáreň v Hurbanove dve medaily: Pamätnú medailu k 100. výročia založenia observatórií v Hurbanove a Cenu Dr. Mikuláša Thege Konkolyho, za zásluhy o rozvoj astronómie na Slovensku. Konkolyho cenu udeľoval riaditeľ SÚH významným slovenským a zahraničným osobnostiam.

Vstupná hala Konkolyho múzea, v prevádzkovej budove SÚH.

Múzeum Mikuláša Thege Konkolyho v Hurbanove vzniklo 13. apríla 2006 zápisom do Registra múzeí a galérií ako múzeum zamerané na dokumentáciu vo vzťahu k histórii astronómie na Slovensku a k osobnosti zakladateľa hvězdárne v Hurbanove Mikuláša Thege Konkolyho (výtvarný návrh a realizácia – arch. M. Veselý). Múzeum vzniklo prestavbou prednáškovej a klubovej miestnosti v novovybudovanej prevádzkovej budove SÚH s planetáriom.

„Koncom mája 2020 sa zrealizovalo čistenie vitrín stálej expozície múzea a zároveň prebehla reínštalácia expozície po 12 rokoch. Počas reínštalácie sa vymenili a doplnili nové zbierkové predmety podľa odsúhlaseného nového scenára expozície“ (Verejné odpočty a správy o činnosti a hospodárení za rok 2020; www.suh.sk, Dokumenty, Slovenská ústredná hvězdáreň).

Konkolyho Palác astrofyziky z roku 1913.

Nedaleko prevádzkovej budovy SÚH, v susedstve Konkolyho kaštiela (dnes Dom sociálnej starostlivosti), stojí Konkolyho palác astrofyziky. Slávnostne ho otvorili 28. júna 1913. Na prizemí sa nachádzala bohatá odborná knižnica, ktorá slúžila ako prednášková sieň, ďalej pracovná miestnosť a hostovská izba. Na poschodí bolo laboratórium s komparátorom a ďalšími vyhodnocovacími prístrojmi a štyri priestranné pracovne. Nad vchodom do budovy bola vežovitá terasa, na ktorej sa vykonávali pozorovania meteorických rojov

meteoroskopmi. V súčasnosti je budova v registri nehnuteľných národných kultúrnych pamiatok (č. ÚZPF 287/3, Observatórium s areálom, knižnica). Po druhej svetovej vojne slúžila mestu ako pôrodnica, neskôr v nej boli umiestnené zdravotnícke zariadenia.

„...Konkolyho knižnica, neskôr pôrodnica, dnes obitá OSB doskami patri mestu Hurbanovo. Navrhoval som mestu, aby to previedli na SÚH, resp. na štát... Keď som bol na MK SR, plánovali sme spoločné využitie ako múzejná expozícia a kultúrno-spoločenský priestor (koncertná sála alebo výstavná sieň). Múzeum je dnes Bohu vďaka súčasťou SÚH, zriaďovateľ by mal vytvárať podmienky preto, aby získal dôstojné podmienky pre expozíciu, to čo sme stihli urobiť bola prvá etapa, rátať sa s druhou a to expozíciu v tejto budove...“ – Vladimír Červenák, bývalý generálny riaditeľ sekcie Kultúrneho dedičstva na MK SR, ktoré v roku 2006 vydalo nový štatút Slovenskej ústrednej hvězdárne v Hurbanove.

O 2%-tný príspevok z daní na rekonštrukciu Paláca astrofyziky sa v roku 2011 pokúsila Spoločnosť Mikuláša Tege Konkolyho. Napriek tomu, že v múzeách na Slovensku sú uložené v depozitároch mnohé originály artefaktov, ktoré súvisia s históriou hvězdárne v Hurbanove, zatiaľ k riešeniu rekonštrukcie Paláca astrofyziky nedošlo. To je však už iná kapitola histórie hvězdárne.

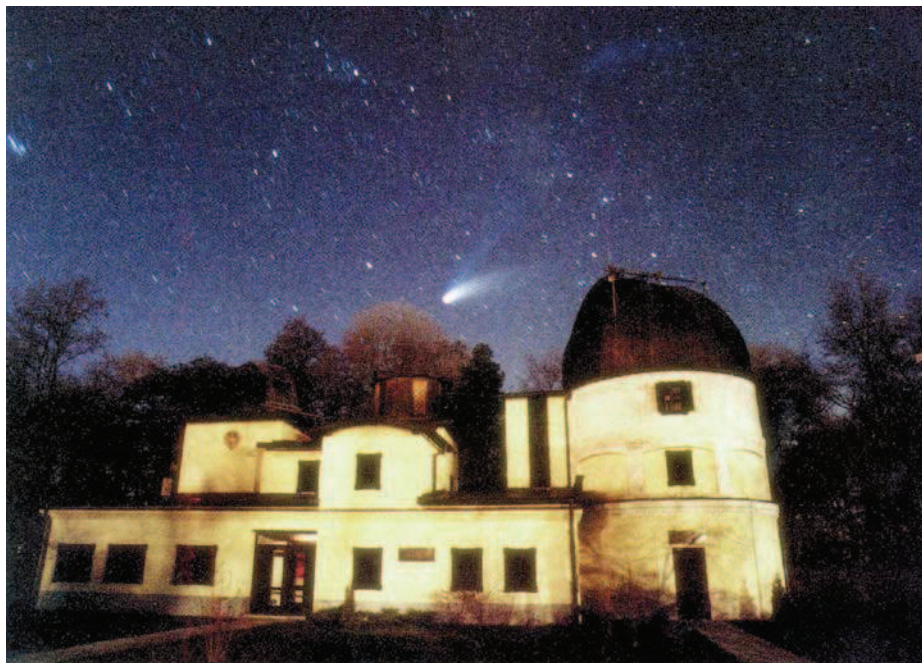
150. výročie založenia hvězdárne v Hurbanove. Vydala Slovenská pošta. Autor: V. Rostoka, 2021).

Historická budova hvězdárne v Hurbanove bola pred 59-rokmi dlho jediným miestom, v ktorom sa odohrávala všetka činnosť hvězdárne. S akým dojemom odchádzal návštevník z hvězdárne v Hurbanove v roku 1980 nám pripomína list bývalého riaditeľa hvězdárne v Hurbanove Dr. Bohumila Šternberka:

„...používám prvých novoročných dnů, abych, Vám popřál vše nejlepší v r. 1981 a súčasne poděkoval hurbanovským astronomům za laskavé přijetí, kterého se dostalo letos v létě mému synovi doc. Jiřímu Šternberkovi při jeho návštěvě v mém bývalém působišti, tehdejší Staré Ďale. Přivez mi při té příležitosti dvě publikace, slovenský překlad mého dnes již bohužel zemřelého kolegy Minnaerta, na kterého mám nejkrásnější vzpomínky ze své práce v IUA. Druhá je brožura Slovenská ústředna hvězdáreň Hurbanovo (1970).

Nevím, komu mám jmenovitě poděkovat za tuto laskavou pozornost. Můj syn byl vzrušen vzpomínkou na své dětství (absolvoval ľudovú školu v tehdejší Staré Ďale a prožil krásná léta v prostředí ústavních parků) a tak mi nedovedl přesně říci, komu vděčím za tento dar. Ještě jednou Vám přeji hodně úspěchu v r. 1981

Kométa Hale-Bopp nad hurbanovskou hviezdárňou, s bohyňou Niké, pod jej južnou kupolou – na obrázku vľavo. Foto: J. Csipes, 1997.

a gratuluji k redakci pěkného časopisu Kozmos, jehož jsem již několika let předplatitelem. S pozdravem Vám oddaný

Dr. B. Šternberk, em. ředitel Astr. úst. ČSAV
Praha 3. 1. 1981

Dnes už hviezdáreň v Hurbanove nie je prázdna a osirelá. V jej parku, aj keď som v tomto roku o polovicu mladší než ona, ma však už málokto pozná.

Zavše po večeroch, keď vidím hviezdy, predstavujem si ako v detstve, že po západe Slnka, nad kupolami hviezdárne, noc čo noc, zaznieva hudba a „tancujú“ víly s hviezdami a so všetkými planétkami, ktoré sú spojené s jej históriou.

A na „neriaditeľnej“ planéte Zem – ako kozmonaut, zatiaľ len s rúškom, bez skafandra, „tancujem“ a letím vo vesmíre spolu s nimi.

V priazni bohyně Niké.

Koniec

Ladislav Druga

Pozdravné e-maily k 150. výročiu založenia hviezdárne v Hurbanove

V rámci medzinárodnej spolupráce vo výskume histórie astronómie, na konferenciách, študijných cestách, expedíciách, v priebehu vyše 50-tich rokov svojho pôsobenia v Slovenskej ústrednej hviezdárni v Hurbanove (aj ako predseda Spoločnosti Mikuláša Thege Konkolyho), som mal šťastie stretnúť mnoho zaujímavých osobností.

Niektorí z nich k 150. výročiu hviezdárne v Hurbanove napísali:

Debra Meloy Elmegreen, prezidentka IAU.

Pozdravy od Medzinárodnej astronomickej únie – Debra Elmegreen, prezidentka:

Posielam pozdrav od Medzinárodnej astronomickej únie pri príležitosti 150. výročia založenia hviezdárne v Hurbanove. Medzinárodná astronomická únia je celosve-

tová organizácia profesionálnych astronómov s viac ako 12 000 členmi z 83 krajín. Únia bola založená v roku 1919 a jej rozšíreným poslaním je podporovať a chrániť astronómiu ako vedu vo všetkých jej aspektoch vrátane výskumu, komunikácie, vzdelávania a rozvoja prostredníctvom medzinárodnej spolupráce. IAU a Slovensko majú v astronómii dlhú a bohatú spoločnú históriu. Slovensko prvýkrát vstúpilo do IAU v roku 1922. V súčasnosti je zo Slovenska 49 individuálnych členov IAU vrátane niekoľkých juniorských členov. V regióne pôsobilo niekoľko významných lídrov IAU. Dr. Bohumil Šternberk, pracovník hviezdárne v Hurbanove, bol v rokoch 1958 až 1964 viceprezidentom IAU. V rokoch 1928-1935 bol viceprezidentom IAU František Nušl z Československa a v rokoch 2009-2015 bol viceprezidentom IAU Jan Palouš z Českej republiky. Medzi bývalých generálnych tajomníkov IAU z Československa patrili Luboš Perek v rokoch 1967 až 1970 a Lubor Kresák v rokoch 1979 až 1985. Okrem toho bol Vladimír Porubčan predsedom Komisie 22: Meteor, meteority & Medziplanetárny prach (2000 – 2003) a Theodor Pribulla bol podpredsedom Komisie 42: Blízke binárne hviezdy (2012 – 2015). Slovenský Atlas Coeli Skalnaté Pleso z roku 1948 bol po celé desaťročia používaný na celom svete profesionálnymi i amatérskymi astronómami.

IAU bola pôvodne založená na organizovanie medzinárodných stretnutí na zdieľanie vedeckých informácií a na podporu medzinárodného vedeckého úsilia. Valné zhromaždenia

IAU sa konajú každé 3 roky a priťahujú tisíce astronómov z celého sveta. Praha hostila Valné zhromaždenie v roku 1967 a znovu v roku 2006. Sympóziá a kolokviá IAU sa konajú každoročne prostredníctvom súťažných návrhov. Na Slovensku sa v roku 2011 konalo sympóziom IAU 282: Od interagujúcich dvojhviezd k exoplanétam: základné modelovacie nástroje a v roku 1993 kolokvium IAU 144: Solárne koronálne štruktúry. V roku 1967 sa v Československu konalo kolokvium IAU 17: Využitie elektronických vývojových počítačov pre nebeskú mechaniku. Názvy týchto stretnutí podčiarkujú významnú úlohu, ktorú slovenskí astronómia v priebehu rokov zohrali najmä v slnečnej fyzike, dvojhviezdach a premenlivých hviezdach a medziplanetárnej hmote.

IAU podporuje astronomické vzdelávanie, školenia a popularizáciu prostredníctvom svojho úradu, workshopov a globálneho a regionálneho úsilia. Slovenskí astronómia dosahujú rovnaké ciele prostredníctvom rozsiahlych osvetových a vzdelávacích programov s cieľom zdieľať astronómiu s verejnosťou a vychovávať ďalšiu generáciu astronómov. Počas osláv 100. výročia IAU poskytlo Slovensko nádherné video vyzdvihujúce jeho úsilie v oblasti astronómie.

S veľkým potešením sa preto pripájam k oslave vitálnej astronomickej komunity na Slovensku, pri príležitosti 150. výročia vzniku hviezdárne v Hurbanove. A želám ďalšie úspechy!

Debra Meloy Elmegreen, prezidentka IAU

C. R. (Bob) O'Dell, významný profesor astrofyziky.

Vážení priateľa slovenskej astronómie,

Pri príležitosti 150. výročia Hurbanovskej hviezdárne by som sa rád pripojil so želaním všetkého najlepšieho. Vykonalo sa tam veľa vedy a časom sa úspešne vyvíjala vo svojom poslaní. Zmeny v astronomickej technológii od roku 1871 boli veľké a ja s potešením čítam o tom, čo sa tam robí teraz. Nech sa jej naďalej darí v prospech ďalších generácií.

C. R. (Bob) O'Dell

*Distinguished Research Professor of Astrophysics
Vanderbilt University, Nashville, Tennessee, USA*

Vážení priateľa,

prijmite prosím srdečný pozdrav k 150. výročiu založenia Vášho astrofyzikálneho observatória. Naše ústavy spája prelomová doba, kedy sa na scéne, ktorej tisícročia vládla astronómia, objavila nová disciplína – astrofyzika. Gudrun Wolfschmidt poznamenáva, že túto novú astrofyziku nezačali rozvíjať „zavedené astronomické ústavy, ale skôr menšie resp. súkromné observatória. „... na počiatku stálo sedem priekopníkov Zöllner (Univerzita v Lipsku), Huggins (súkromné observatórium v londýnskej štvrti Lambeth), Lockyer (súkromné observatórium v londýnskej štvrti Wimbledon), Secchi (Pápežské observatórium pri Rímskom kolégiu), Vogel (súkromné observatórium Bothkampf), Konkoly (súkromné observatórium Ó Gyalla) a Janssen (novozriadené observatórium Meudon pri Paríži).“ Konkolyho astrofyzikálne observatórium bolo teda jedným z kľúčových miest, kde sa táto nová veda rodila.

Pavol Gábor S.J., *Specola Vaticana, Castel Gandolfo, Città del Vaticano.*

Vatikánske observatórium sa (spolu s Rímskym observatóriom) hlási k Secchiho odkazu. Rok 1871 bol pre pátra Secchiho komplikovaný.

Talianske kráľovstvo sa v septembri zmocnilo Ríma, vrátane oboch pápežských observatórií: Osservatorio del Campidoglio a Secchiho observatórium pri Rímskom kolégiu. Talianska vláda nechala svetoznámeho Secchiho pracovať ako predtým, aj keď on odmietal novú situáciu uznať. Po Secchiho smrti nakoniec Svätá stolica zriadila staronové observatórium priamo vo vatikánskej Veži vetrov, ktorú postavil Gregor XIII. v súvislosti s reformou kalendára v r. 1582. Pracovisko sa rozšírilo o niekoľko kupol na múroch Leva IV. Svetelný smog potom spôsobil sťahovanie na pápežské letné sídlo Castel Gandolfo v r. 1935 a neskôr bol dôvodom pre vybudovanie druhého pracoviska Vatikánskeho observatória v spolupráci s Arizonskou univerzitou v Tucsone v r. 1981.

Je nám potešením, že sa môžeme aspoň v duchu pripojiť k oslave historického odkazu a živej súčasnosti Vášho ústavu. Vzdávame hold Hurbanovskej astrofyzike pri príležitosti jej 150. výročia.

Jasnú tmavú oblohu, mnoho úspechov a všetko dobré do nasledujúcich 150 rokov,

Fr. Paul Gabor, S.J., Ph.D.

*zástupca riaditeľa, Vatican Observatory
Steward Observatory, Tucson, AZ*

Gudrun Wolfschmidt, profesorka histórie prírodných vied, Univerzita v Hamburgu.

Hviezdáreň O'Gyalla, v minulosti v Maďarsku (dnes Hurbanovo na Slovensku) založil v roku 1871 uznávaný astronóm Miklós Konkoly-Thege (1842–1916), ktorý vyštudoval fyziku a astronómiu na univerzitách v Budapešti a Berlíne.

Po promócií, v roku 1863, sa Konkoly vydal na cesty, aby navštívil najprestížnejšie observatória Európy (Greenwich, Paríž, Heidelberg

a Göttingen), aby sa inšpiroval pri budovaní vlastného observatória. Jeho ďalšie návštevy o sedem rokov neskôr nasmeroval nielen na astronomické pozorovateľne, ale aj do dielní najvýznamnejších nástrojárov svojej doby (Sigmund Merz v Mníchove, John Browning v Londýne a Thomas Cooke v Yorku).

V 60. rokoch 19. storočia nastala v astronómii revolučná premena, zrodila sa astrofyzika. Tieto nové fyzikálne metódy v astronómii – spektroskopia/spektrálna analýza, fotometria, astrofotografia a slnečná fyzika – podnietili vytvorenie nového odvetvia výskumu, ktoré Zöllner v roku 1865 nazval astrofyzikou. Konkoly bol jedným z desiatich priekopníkov, ktorí začali rozvíjať astrofyziku.

Observatórium O'Gyalla bolo založené ako súkromné observatórium v susedstve jeho sídla. V roku 1871 Konkoly postavil observatórium O'Gyalla s dvoma kupolami, jednou pre 6-palcový Merzov refraktor používaný so Zöllnerovým spektroskopom. V roku 1874 postavil kupolu s priemerom 2,8m pre 10,5-palcový reflektor Browning (27 cm) – na tú dobu veľmi pozoruhodný prístroj. Okrem toho si kúpil ftoheliograf Rheinfelder na fotografovanie Slnka. Hlavnú budovu charakterizovali tri kupoly, stredná valcová s kónickou strechou. V roku 1899 Miklós Konkoly-Thege venoval všetok svoj majetok, dom, záhradu a zariadenie jeho súkromného observatória O'Gyalla Maďarskému štátu. Zariadenie bolo prenesené do Budapešti na kopec Svábhegyi. Po prvej svetovej vojne bola O'Gyalla v Československu premenovaná na Starú Ďalu, na Slovensku má názov Hurbanovo.

150 rokov jubilea hurbanovskej hviezdárne Prajem všetko najlepšie bohatej histórii astrofyziky, ktorá sa tam odohrala. Hurbanovská hviezdáreň je dnes aktívnou verejnou hviezdárňou s planetáriom a múzeom astronómie pokračujúc v odkaze zakladateľa Miklósa Konkoly-Thegeho.

S pozdravom

Prof. Dr. Gudrun Wolfschmidt

S. Alan Stern, Hlavný riešiteľ misie New Horizons k Plutu.

Veľa šťastia a gratulácia k 150. výročiu hviezdárne!

Všetko najlepšie,

S. Alan Stern

Kiss László, generálny riaditeľ. Szabó Róbert, riaditeľ. Zsoldos Endre, vedúci vedecký pracovník.

Pozdrav do Hurbanova!

Mikuláš Thege Konkoly začal študovať hviezdnu oblohu na svojom statku pred 150 rokmi. Spočiatku nemal žiadne konkrétne ciele, chcel len na vlastné oči vidieť nové astronomické objavy. Z tohto skromného počiatčného cieľa sa čoskoro vyvinula vedúca svetová inštitúcia, jedna z priekopníckych ustanovizní vznikajúcej a vyvíjajúcej sa astrofyziky. Aj zo zahraničia prichádzali mladí astronómovia načerpať nové skúsenosti (napríklad Hermann Kobold, neskorší redaktor *Astronomische Nachrichten*). V roku 1899 Konkoly daroval svoju hviezdáreň maďarskému štátu. Do konca 1. svetovej vojny pôsobila inštitúcia v Ógyalle, potom sa presťahovala do Budapešti. Odvtedy funguje nepretržite a nesie meno svojho zakladateľa (Konkolyho hviezdáreň).

Astronómia sa však neprestala rozvíjať ani v Hurbanove. Na návštevníkov čaká krásne zrekonštruovaná Konkolyho hviezdáreň s múzeom, ktoré pomáha rozvíjať a udržiavať ich záujem o astronómiu. Vzťah medzi oboma inštitúciami – v Budapešti a v Hurbanove – je priateľský a kolegiálny, o čom svedčia aj stretnutia pracovníkov a ich nepretržitá účasť na vzájomných podujatiach.

Prajeme vám aj do budúcnosti veľa pracovných úspechov.

*Kiss László, Szabó Róbert, Zsoldos Endre
Astronomický ústav
Mikuláša Thege Konkolyho v Budapešti*

Zamyšlení nad 150letou historií observatoře Ógyalla/Stará Ďala/Hurbanovo

(Pocta hraběti Miklósovi Konkoly-Thege; 1842-1916)

Hrabě Konkoly-Thege pocházel z významného uherského šlechtického rodu, jehož historie sahá do XIII. století. Svá vysokoškolská studia fyziky a astronomie započal na univerzitě v Budapešti a dokončil je ve věku 21 let na univerzitě v Berlíně. Tak jako nadaný absolventi v současnosti se hned po promoci vydal na studijní cestu po tehdy nejvýznamnějších evropských observatořích v Greenwichi, Paříži, Heidelbergu a Göttingenu. O sedm let později pak navštívil další přední evropské observatoře, ale také pracoviště, která stavěla astronomické přístroje.

Na balkóně svého zámku v Ógyalla v r. 1871 instaloval 75 mm refraktor pro amatérská pozorování noční oblohy. Tehdy si uvědomil, že v Uhrách nejsou žádné astronomické observatoře a pojal úmysl to napravit. Jednal rychle, takže už v r. 1874 byly dokončeny na jeho pozemku dvě kopule, v jedné byl umístěn reflektor o průměru zrcadla 267 mm, a ve druhé refraktor o průměru objektivu 152 mm vybavený spektroskopem. Pro pozorování Slunce používal heliograf a postupně přibývaly další spektrometry. Na svou dobu to byly špičkové přístroje. Konkoly zaměstnával i dva mladé pozorovatele a observatoř získávala renomé díky pozorováním, jež tento tým získával

Jiří Grygar, Praha.

a publikoval od r. 1883. Když hrabě zjistil, že jeho finanční prostředky jsou omezené, navrhl maďarské vládě, aby observatoř zestátnila, což se podařilo v r. 1899. Hrabě zůstal jejím ředitelem až do své smrti. Během XX. století zveřejnili pracovníci observatoře dva katalogy proměnných hvězd i další publikace. Hrabě se však nedožil konce první světové války, kdy po porážce centrálních mocností připadla Ógyalla nově vzniklému Československu.

Naštěstí observatoř nezanikla; stala se československou Státní hvězdárnou a bylo velkým štěstím, že v r. 1929 se stal jejím ředitelem vynikající český astronom RNDr. Bohumil Šternberk (1897-1983), jenž na observatoři uvedl do chodu Zeissův zrcadlový dalekohled o průměru 0,6 m. Tímto přístrojem pořídil první evropské snímky tehdy čerstvě objevené planety Pluto, které významně přispěly k brzkému dostatečně přesnému výpočtu dráhy nového tělesa. Observatoř ve Staré Ďale však po vídeňské arbitráži opět připadla Maďarsku, ale Dr. Šternberkovi se podařilo 0,6 m reflektor i montáže odvézt nakonec do vodárny v Prešově, kde rozmontovaný dalekohled odpočíval do r. 1944, kdy jej Dr. Antonín Bečvář instaloval v nově vybudované observatoři na Skalnatém Plese.

Po skončení II. světové války se observatoř Stará Ďala ocitla opět v Československu. Zůstala na svém místě i po přejmenování města v r. 1948 na Hurbanovo, ale i po rozpadu ČSR v r. 1993.

Bez ohledu na všechna válečná a meziválečná období je v současné době zmodernizovaná a plní jak vědecké, tak popularizační poslání. Je zcela na místě, že se v roce 150. jubilea Slovenská ústřední hvězdárna hlásí k neuvěřitelně rozsáhlé aktivitě zakladatele observatoře, jenž položil tak solidní základy, že observatoř přežila turbulentní poměry 19. a 20. století.

Domnívám se, že mimořádně vzdělaný a energický Mikuláš Konkoly Thege se bezesporu zasloužil o rozvoj astronomie jak v Maďarsku, tak v Československu.

Právem tak planetka (1445) nese od r. 1938 jméno Konkolya.

Pracovníci SÚH v Hurbanove v roku 1999.

Zostavil L. Druga, SÚH Hurbanovo